

УСПІШНЕ НАВЧАННЯ ЧЕРЕЗ НЕНАСИЛЛЯ

У статті розкрито проблему ненасилля як одну з умов успішного навчання учнів.

Ключові слова: ненасилля, учень, учитель, успішність.

Відповідно до сучасних підходів до освітнього процесу в школі І. Якіманська і В. Слободчиков розглядають як головний процес освіти, процес навчання. Під ним розуміють “особливу індивідуальну діяльність учня щодо оволодіння соціокультурними нормами пізнання” [1, с. 16]. Освіта спирається, насамперед, на суб’єктний досвід учня, накопичений ним не тільки під впливом спеціально організованого навчання, а й у процесі індивідуальної життєдіяльності, джерела та умови якої в кожного свої особливі й неповторні. Суб’єктний досвід учня має бути включений в освітній процес через розкриття його змісту, узгодження цього змісту із соціокультурним зразком, створення умов для активного використання при засвоєнні знань.

Професійна позиція учителя полягає в тому, що він є носієм соціокультурних зразків, виразником їх змісту. Разом з тим спілкування вчителя й учня відбувається як обмін змістом двох носіїв соціального досвіду. Причому відносини їх не є відносинами двох рівноправних партнерів. Учитель має вибудовувати навчальну комунікацію, спиратися на суб’єктивний досвід учня. Для досягнення результатів освіти він має приймати, поважати цей досвід, серйозно до нього ставитися. Тільки така професійно-особистісна позиція педагога змінює позицію учня. Особливості особистості учня відображені в його суб’єктному досвіді, істотно відрізняються. Частина цих особливостей – індивідні – має незмінний характер (стать, вік, національність, темперамент). А. Асмолов вважає перспективним “використання індивідних властивостей як “знаків”, “засобів”, за допомогою яких людина опановує своїми індивідними особливостями й корегує їх. Такий підхід лежить в основі походження індивідних стилів поведінки особистості та відкриває більші можливості компенсації, корекції природних форм реагування індивіда при навчанні [7]. Стратегія роботи вчителя із цими особливостями учнів полягає в прийнятті їх, відсутності “боротьби”, “викорінювання”, “подолання”.

Мета статті – розкрити суть поняття “ненасилля” та проаналізувати проблему ненасилля.

Соціальне замовлення відображає в якості мети освіти розвиток особистості, яка навчається, її творчих здібностей. Уявлення про учня як ключового суб’єкта освіти актуалізує особистісно орієнтовану модель освіти і як основний засіб – діалог. Тільки в діалозі, тобто в процесі спілкування, стає можливим з’ясування потреб і здібностей того, хто вчиться, розвиток його особистості.

Оскільки вчитель є ключовою фігурою системи освіти, його особистість і поведінка справляють величезний виховний і психологічний вплив на особис-

тість учня. Кожний учитель – це неповторна особистість, а, відповідно, неповторне його спілкування з учнями. І в усіх воно проходить по-різному. Адже педагогічне спілкування – це єдина магістраль, якою вчитель транслює все гарне, що вміщує його особистість, на особистість учня. І не дуже гарне.

Особливістю педагогічної діяльності є висока емоційна напруженість, яка може впливати на ефективність діяльності як позитивно (стимулювати), так і негативно (гальмувати). Тактовний, доброзичливий учитель позитивно впливає на виховання учнів, навіть на учнів з девіантною поведінкою. Неадекватна поведінка та дії вчителя викликають дидактогенні психологічні стани й захворювання дітей.

Стиль педагогічного спілкування залежить від особистих якостей людини, загальної культури, професійної компетентності, педагогічної інтуїції. Щодо якостей, які визначають стиль спілкування педагога, то тут дослідники виділяють ставлення вчителя до дітей та володіння організаторською технікою. В основі стилю спілкування вчителя – його загальне ставлення до дітей і професійної діяльності в цілому. Залежно від ставлення педагог обирає найзручніші для нього способи організації діяльності учнів: або він захоплює власним прикладом, або вміло радиться з приводу справи, або ж наказує щось робити. Стиль керівництва, як і ставлення, є складником загального стилю спілкування вчителя. Деякі автори виділяють три основні стилі керівництва вчителя: демократичний, авторитарний, ліберальний.

На жаль, багатьом учителям сучасної школи притаманні авторитарність, категоричність суджень, повчальні манери спілкування, моралізування, невміння й небажання зрозуміти учня, його вчинки, протиставлення моральних і етичних правил поколінь, інфантильність, прагнення все зводити до простих схем, узагальненості в сприйнятті людей.

На запитання “Якщо в класі є учні, які Вам неприємні, який шлях роботи з ними Ви оберете?” вчителі (в анкетуванні взяли участь 2139 педагогів) відповіли так: 34,2% – необхідно сприймати їх такими, якими вони є; 32,6% – необхідно їх примусити відповідати загальним вимогам; 28,9% – необхідно намагатися їх змінити. Лише 13,2% респондентів вважають за важливу проблему небажання вчителів знаходити спільну мову з учнями. На запитання “Дефіцит яких якостей спостерігається сьогодні у вчителів школи?” отримали відповіді: по 15,1% терпимості, витримки, уміння володіти собою.

Ми погоджуємося в цьому сенсі з І. Зарецькою: “Силою і примусом, грубістю і загрозами можна підкорити собі іншого, але це буде уявний успіх. Той, хто краще знає себе та інших, швидше знайде своє місце в житті” [2].

На жаль, для багатьох наших співвітчизників, серед яких є і вчителі, характерне несприйняття поглядів та ідей опонента, агресивна непримиренність до нового.

Ми не звикли домовлятися, іти на компроміси, поступки, досягати угоди. Ми призвичаїлися боротись і не визнаємо прохань, переконань, умовлянь. Зате звично вдаємося до наказів, примусу, залякування, шантажу та інших видів морального тиску. Ми не визнаємо за партнером – конкретно людиною, певною соціальною групою – права “бути іншим”, права на самовизначення в тій чи іншій ситуації, на прояв суб’єктивної свободи.

Ми борці-максималісти. Ми все ще недооцінюємо руйнівну силу ідеї насилля, її самознищувальної спрямованості.

Українському суспільству потрібні сьогодні інші цінності – гуманістичні. Слід культивувати в ньому такі риси, як терпіння, чутливість, доброта, тобто ті людські якості, які несумісні з насиллям.

Ідею ненасилля покладено в основу релігійних конфесій:

- джайнізм (принцип ахімси, буквально – відмова від насилля) [8];
- буддизм (насилля неприпустимо, якщо воно здійснюється довільно окремою людською особистістю, а не вищим Божим наказом. Тому треба долати в собі нахили та міри до примушення [9];

- у християнстві найбільш послідовно вирішується проблема ненасилля. Причому ненасильницька дія є активною – людина повинна не тільки протидіяти злу, а й відповідати на нього добром: “Но вам, слушающим, говорю: любите врагов ваших, благотворите ненавидящих вас, благословляйте проклинающих вас и молитесь за обижающих вас” [10, с. 27–28].

Проблема ненасилля та терпіння знайшла своє відображення у філософсько-етичних ученнях.

Передусім, це концепція Л. Толстого про непотворення злу насиллям. Це також праці російського художника і філософа М. Реріха, американського філософа Д. Шарпа, суспільного діяча М. Ганді, лідера руху за громадянські права в США М. Кінга, німецького мислителя А. Швейцера. Французький соціолог Ж. Семлен вважає насилля само по собі злом: “Ненасилля несе в собі зачатки нової історії, воно здатно спрямувати людство в новому напрямі. XXI століття буде віком ненасилля або його не буде зовсім” [3, с. 85].

Російський філософ Ю. Шрейдер та американський вчений Р. Хіггінс доходять висновку, що ненасилля є одним із засобів вирішення глобальних проблем людства.

Ідея ненасилля, терпимості, взаєморозуміння й взаємодії, відмова від різних форм примушення культивуються представниками гуманістичного напрямку в педагогіці і психології.

Концептуальні принципи педагогіки ненасилля розроблені у працях М. Квінтіліана, Ж.-Ж. Руссо, Л. Толстого, великих педагогів М. Монтесорі, К. Венцеля, Л. Виготського, В. Сухомлинського, Дж. Дьюї.

Мета педагогіки ненасилля – виховання підростаючого покоління на ненасильницькій основі, у дусі ненасилля, миролюбства, поважання прав і гідності інших людей, дбайливого ставлення до природи, всього живого, вирішення конфліктів без використання відкритих і прихованих форм примусу.

Ідеї ненасилля найбільш повно виражені в педагогіці співробітництва (Ш. Амонашвілі, І. Волков, Є. Ільїн, С. Лисенкова, В. Шаталов).

Ш. Амонашвілі пропонує систему принципів гуманного, толерантного педагогічного процесу: «Безглуздо 11 років “боротися” з учнями, щоб “зробити їх людьми”» [4].

Ненасилля виступає основним принципом гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, Ф. Перлз), багато ідей якої схожі з педагогічною співробітництва. Гуманістична психологія виникла в США наприкінці 50-х – на початку 60-х рр. XX ст. Засновниками її є відомі американські психологи А. Маслоу та К. Роджерс. Вони вважають, що біхевіористична психологія надмі-

рно націлена на контроль поведінки, свідомості та особистості учня. Учень стає об'єктом дослідження та маніпуляції, його вільний особистісний вибір майже не береться до уваги. К. Роджерс порівнює роботу вчителя з роботою психотерапевта, який не формує людину, намагаючись відлити її форму, що була задумана раніше, а допомагає їй знайти в собі те позитивне, що в ній вже є, але викривлене, приховане. Учителеві мають бути притаманні такі якості, як конгруентність, емпатія, позитивне прийняття та здатність передати їх учням: “Якщо викладач розуміє і сприймає внутрішній світ своїх слухачів безоціночно, якщо поводить себе природно та відповідно до своїх внутрішніх переживань, якщо, нарешті, він доброзичливо ставиться до учнів, студентів, слухачів. Він тим самим створює необхідні умови для їхнього плідного навчання та виховання” [5, с. 11].

Виникла й сформована спеціальна галузь гуманістичної психології – психологія ненасилля. Її мета – вивчення психологічних механізмів ненасильницької взаємодії людини з іншими людьми, природою, суспільством, світом у цілому. Чеськими вченими В. Каппоні і Т. Новаком популяризоване поняття асертивності: «Людина, яка поводить себе асертивно, не діє на шкоду кому-небудь, поважаючи права інших людей, але при цьому не дозволяє і “сукати з себе мотузки”» [6, с. 163].

Ненасилля не визнає примусу як способу вирішення політичних, моральних, економічних проблем і конфліктів. Воно ставить за мету не руйнування, а терпимість і творення, що дає змогу по-новому побудувати стосунки між людьми.

Йдеться не про усунення ненасилля. Це неможливо. Воно, як і зло, незнищенне, це вічна категорія. Цілковите ненасилля можливе лише теоретично. Однак потрібно прагнути до ненасилля, зниження його рівня. А цього можна досягти, якщо в кожному конкретному випадку брати на себе всю повноту відповідальності за зроблений вибір, якщо прагнути до співпраці, а не до конфронтації. Завдання полягає в тому, щоб ідея ненасилля мала якомога більше прибічників у нашому суспільстві, щоб нею пройнялося якомога більше наших співвітчизників.

Колосальні можливості для реалізації цих ідей має система освіти, зокрема школа, дошкільні навчальні заклади. Вона здатна не лише пропагувати їх, а й формувати в дітей позицію ненасилля, навчити своїх вихованців відповідно будувати власну поведінку.

Висновки. Отже, проблеми “ненасилля” перебувають у центрі уваги філософів, суспільних діячів, педагогів і психологів упродовж історії людства.

Ненасилля – це заперечення примусу в процесі взаємодії людини зі світом, з іншими людьми; заперечення, яке засноване на терпимості, визнанні права на існування всього, що внутрішньо відноситься людиною до категорії “чужого”.

Ненасилля – це одночасно утвердження та посилення здатності всього живого до позитивного самовиявлення.

Успішність професійної діяльності вчителя – це поняття, до якого входять такі складові: діалог (тобто процес спілкування) вчителя й учнів; емоційне “прийняття” вчителем учнями, зв'язок між ними; стиль педагогічного спілкування.

Список використаної літератури

1. Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И.С. Якиманская. – М. : Сентябрь, 2000. – 110 с.
2. Зарецкая И.И. Коммуникативная культура педагога и руководителя / И.И. Зарецкая. – М. : Сентябрь, 2002. – 160 с.

3. Семлен Ж. Выход из насилия / Ж. Семлен // Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности. – М., 1990.
4. Амонашвили Ш.А. Психологические основы педагогического сотрудничества : книга для учителя / Ш.А. Амонашвили. – К. : Освіта, 1991. – 111 с.
5. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К.Р. Роджерс. – М., 1994. – 480 с.
6. Каппони В. Сам себе психолог / В. Каппони, Т. Новак. – СПб., 1994.
7. Беспально В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / В.П. Беспально. – М. : Изд-во Института профессионального образования МО Россия, 1995. – 185 с.
8. Васильев М.С. История религий Востока / М.С. Васильев. – М., 1998.
9. Коннев В.И. Сущность учения буддизма / В.И. Коннев // Философские вопросы буддизма. – Новосибирск, 1984. – С. 10–20.
10. Библия. – Лк. 6. – М., 1983. – С. 27–28.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2013.

Андреев Н.В., Маркова В.М. Успешное обучение через ненасилие

В статье раскрывается проблема ненасилия как одно из условий успешного обучения учеников.

Ключевые слова: *ненасилие, ученик, учитель, успешность.*

Andryeyev N., Markova V. Successful education through nonviolence

The problem of non violence as one of the condition of successful education of students is revealed in the article.

Key words: *nonviolence, student, teacher, success.*